

Acc. 1338:1

1338:1

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Dalarna
Rättriks sn

Berg. Erik 1927

Landsmålsarkivets frågel. 1
om mjölkhus hållning besvarad
för Rättriks sn i Dalarna.

9 bl. 4:o

1338:1

L. L.
Ecc.

1 Mjötkushällning.

Mjöst, belt. f. mjöstkä. Ku- är nä getmjöst användas a
fölkji, men äkta a grisar a kalvar. Slipp a nägo,
så jäv dem ut a äkta säja.

(Ku pl. Kurr. Beet): Kurna, Kurner. dat: a kurn, a kurnom
(ät kon ät korna.)
"Kurnan mjötker Kurnat, är den "spenvarm." för den
skull Kurnen och Kurnake någon är de minsta barnen
för "en liten sopi" = en får = en skatt. Mjöstesopi = mjöstfår
Silsopi = en liten får spenvarm mjötk.

Sötmjöst = ostkummad. Annars anses mjöst sö, så länge
den ej "istör" = "skjör sig" vid upptekning; för den sen
svälta, så bildas "störåpa" på ytan.

Flöter = grädde. Fil har ej förkammur utom i filbunk.

utkulat: filbunk: Även därmed menades ej tyckmjötk utan
sö mjöst, som för gräddbildning skett några timmar i
ett annat ^{tråg} tråg. För präg sö, gräddbelagd mjöst, det var "filbunk".

För mjöst sö länge nog "så löp o." Då blir o löpin = lömad
= då blir o skjör. För o stå ändå längre, så blir o sur.

Landsmålarkivet Uppsala 1338:1
Erik Berg. 1927. RÄTTVIK
DAL.

Fgl. 1

Ordb.:
sopi m.

Ordb.:
störåpa

Ordb.:
filbunk

22

Bästa ända gambler, bär o ta ä jäsa. Sen kom den
 knappast användas till människoföda, men åt häns o gräns
 Då mjölk börjar läpna och samma år den "dräjin" ell.
 "vridin."

Brdb. 1
 dröjen a.

På kvällen, då 8 bär mot bnförstida², för mor
 ter ä stäl i äring sornärmjolk, såvida in i dem ä
 jeter. O sät e stampat n. (best. f. stampat) nod i krät
tern och stäv dit skummjolk vän dag "efter väd
 och lagret" som en bruk läsa. Fäst gänjon sär
o ta en- ätt 2 kapshappar kätmjolk ä rölor om 8.

På vintern, då för skad ha sut mjölkbeho fullt för
 längre tids bortovaro, kallas mjölken innan kätan
 tillslutas. Då använder man nog oskummad mjölk.

För fåboken akta man sig nog på den "smittosamma"
 kätmjölken. Efter några veckor försvinner kätan,
 det blir sur skjör (n. best. f. sjöre dat. skjori) ä
 kunn vassla. Surnjolk ä vatten ä bi blanda fem.

best. f. blanda. Kätmjölken har numera ej stor användning.

3

II Makrall Bräin brö² (kålet konnbro²) ä mejslar
 uti nå slag, så bir & mjölsoll, (m. kl. sollar, best.
 f. solln, sollar.) Skummen misupppekarje nä en
 a jvri ust, så få'n vitmisk, som en också kon
 jär god soll uti.

Vid bröllop och begravning användes förr söst.
 Den kallades av sömjölk tillsat med ostloffe.
 & en stor kändels då kunna kalvor. Vi få
 int bar en kalv, vi få nämjölk ä. Ä då bir
 unsust = kalvust ä kalvdans ä kändsje panna-
 kaku ä. Så ä bänkäringar (barnsängskvinnor)
 fört stä få nä krappr, bruk dem få ölust. Ibländ
 kall dem & ölsuppe äk ölsyppe. Soppa kokes uti mjölk
 mä ö ä dricka och sixrapr

III Mjölkem silades upp i stora trög (n. bul. f. tröje,
 trögär), som sänes i mjölkskäpet eller "mjölkhillan".
 Ti budom ä däm allti särskild mjölkströgn.

E. Berg. 1927 RÄTTVIK
Landsm. Upps. 1338:1Landsmålsarkivet Uppsala 1338:1
Erik Berg. 1927. RÄTTVIK

DAL.

Fgl. 1

4 stüge f- (pl. dativ stügom). Dem a fint ti gälom å stu-
gom nu får tidn. Mjötstugun är en utbyggad gräs-
fåbostugans gavel, vanligen nebarnt i marken 2
eller 3 krappsteg. Luff och hys får genom 1 eller 2
"gliggas" m. sing. bet. f- gliggen; pl. dativ: gliggom.

Smärs å uskr å misusmärs a dem å nrd i mjötslugun.

Män utstar spu då forka fast. Sekunde (vaktstann) add } Ordb.:
e utstoda får värn borde o gåta a. } stödf.

Kommer användas påhinderkar å mjösta i, men för
brade de "mjötsstüge", som va laggel = laggad. En stäv
är luffe och utgör handlag. Den rymmer 1 a 2 kan-
nor. För mjöstans sitning hade de en siltapp, av en van-
tes stavel och gjord av trär eller lagel. Efter använ-
dandet sköljdes den och, för att bort mästa vatten,
slogs den närre slag mot väggen eller "knappstaben".
Staben stod alljämt bred sturgravon å vedälären.
Sturgrava² = en ½ m. bred öppning mellan muren och
väggen, vari ved travedes.

Landsmålarkivet Uppsala 1338:1
Erik Berg. 1927. RÄTTVIK

DAL.

Fgl. 1

5 Mjölkyä silas opp hi krögör. 60-80 cm långa och 25 a 30 cm breda. Tröyg n. pl. krögör; best. f. kröjs, krögär, dat: krögorn. Utom de stora krögör i fåbodarna finnas där en hel mängd diskar, med samma form som krögör men mycket mindre 25 a 30 cm långa och 12 a 15 cm breda. se teckn. 1. Disk m. pl. -ar; best. f.: diskjon, diskar. Skål användes både hemma och i fåboda.

Da mjölkyä a värt ä, d.ä. grädden väl satt sig, så kunnos mjölkyä ned. Det kunde säte handä ä en visp får en karrä på kröji a skummjörens kann med i kånstke gyltar för att gånst göra ost. Det var alltid barnens fröjd att få "slita krögär". Sen skulle krögär kvis hi med vätkn och råkes opp uter väjja på kärkning. Grannbjärwon va jol av baryfarna grannvickar.

IV Smår (smar) Hi kulljon e lagorn full skoa ts tjinnas; (imp. tjinnas) Kulljon e laggä; kånstke 1 m. jup a ungefär 15 cm i diameter. Tj = kinnmalla skud va ma = en skav med kors under. . Har man mycket litet grädde, vispar man smår.

- 6 När kärningarna pågäst en slund, brukade barnen få en klubb
 gräddt på en bit bröd. Detta var flötgås. Med gås annars mmas
 smör på bröd. När man kärmat flera dagar och ej fått smör,
 så har jag sett, att man som siepa förstods släppt en sil-
 vering i kärnan. Nå smäta i falukärna tas & opp å krät-
tos ti vent, kallt vätn, möljos som ma en handn ka & vi
 lagom å saltos. Kemmer brukades det färdiga smöret för-
 mas till "e smärkinne" ; i fäboden nedbrakades
 det i "smärbitta" se lutan! I medlet av augusti var
 bäbosången slut. Då packades sängs (sovlet) i mesar
 å klövjös him. Inf: parka, klöjja; Impref: parka, klöjja
 V Da mjölk ister, bis & ust. Vanligt är ju att sätta till
 "löpersvätn". Je a int meda på arb netsortar än sömjölk.
 ust, skummst, sökust, kinnmjölkust å listust. Färr ad
 dem mer gätor än nu; å må dem tylls på vintbron,
 got dem jektst. Nå han vart e par månader gä-
 mär, så varn god. Vid kalstärning togs löpmagas, spän-
 des ut till forkning på en mjuk kvist. Vid behov blötes den i

Ordb: flötgås

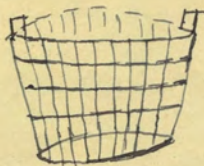
E. Berg. 1927 RÄTTVIK

Landsm. Upps. 1338:1

Landsmålsarkivet Uppsala 1338:1
 Erik Berg. 1927. RÄTTVIK

DAL.

Fgl. 1

7 vatten, det var "löjersvatten". Efter bevak påspäddes mer. Efter gammalt mode de stess (stors) = elstus = kochstus, där oet- och melost bereddades. Ostämnetts temperatur undersöktes med fingret och då den befanns lagom tillattes löjersvatten, t. ex. 1 dl. Men den stora "misshävarn" rörde man ett par slag med stoss; då mjölkens stannat "arv löjri".
 Tema: hå löjra, löjers, a löjri, s e löjri. Nå s a löjri, då den öppnades med (h)andarn, kläm in mäst misu och i laggån ti uskhärd = en fyrkantig låda, t. ex. 40 x 12 + 10 cm, med löst lagat botten. Se faktum! Storbönder hade större ostkäre förelis distriktskäre fanns flera i fäbodugarna. (Se mjölk, som erhöles kvällen och morgonen före hemflyttningen, gjordes listest. Flera käre fylldes, och det betröddes också, ty åtgångerna var stora, när "lekman" kom hem. Byns pojkar skulle ha listest, om "lekman" var ogift; annars kunde det bli gatlopp = galskjuts i skottkärran på de steniga bygatorna; detta var inte trevligt.)

Ordb.: ysta

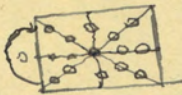
Landsmålsarkivet Uppsala 1338:1

Erik Berg. 1927. RÄTTVIK

DAL.

Fgl. 1

Ordb.: listest

låtton av veltvån
med hål och tvån-
der.

8 Då ost tillvärtades hemma, stods småbarnen förväntansfullt och sågs på medan man tog upp osterna: de väntade på "ustmuns". När glöta ikring hi misur ätter sist ustmuns, klämde ihop dessa bröder till en liten boll av ett äggstarkt; det var ustmuns. Glöta = leta efter nånsting i vattn. Efter några minuter vändes osterna i kärlet, och efter några minuter kunde ^{den} kas ut och bäggas till bortkörning på

bänkar eller utlagda bröder i skugga. Vissa fabriksbrukade gåfva

at flera bönder och därför märkte man ostarna för att ej förändras, t. ex. A.A.G.P. D. eller osterna med deras bomärken.

Av den uträdda massan vid osttillverkningens kaktade man allmänt i fabriksarna "miskusmår". Göres osti rummet, för kor och ungdomar vasson. Det åtgår för mycket bränsel, tyklar man att koka ihop t. ex. 50 a 60 liter till en eller två.

Får vänn gång lekunn a gjört ust a en band, skull misur kaktas ihop. Där det ej fanns stess, hade de en kaktad utan för sugas, kringlagd med några skenar. Var misur-mängden ej så stor kaktade man ej färdigt på en gång, utan när massan blev något torkflypande, upphörde kaktningen och fukt svalna. Så sparades ihop 3 a 4 kaktningar för

9 Den sammanselas och färdigkokas under mycket flitig
 omrörning vid botten för att ej bli vetebrant. Den stora
 stuben fylls ej stanna till ögonblick. Det är en svår konst
 att få fint missmår; fäboksens provosten. När det
 är färdigkokt, lyftes grypan av elden, men köres gubst
 ändå en god stund, men sen får det ej alls köras för
 är det är alldeles kallt. Tänk, vad lekarna är nogga
 med det. Skulle ej golvsänkorna ligga riktigt stida
 och ing går över golvet, så kanske grypan körs en
 onödig, så kan hela koket va fördärvat: det är gull
 allihop. När det var färdigt, ästes det i missmårstampa för
 en mindre ägare men i missmårstampa för en burg-
 nare. Det stannade kunde man ej klöya hem; det fick
 förslas hem på vinterfärd. Man brukade ej forma och koka
 missmåret. Om en a nåd låg lika missmår li klock-
 lulla, så blir gott.

Landsmålsarkivet Uppsala 1338:1

Erik Berg. 1927. RÄTTVIK

DAL.

Frgl. 1

Ordb.:

mes-smör

E. Berg. 1927 RÄTTVIK

Landsm. Ups. 1338:1